

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ II ПОЛОВИНИ ХХ ст.

почуття меншовартості, відродити ідею самооцінки отчого краю, виховати синівські почуття до традицій і обрядів. Подальшого вивчення заслуговують питання реалізації принципу краєзнавства на уроках читання, іноземної мови у початковій школі, педагогічні основи краєзнавчо-туристичної діяльності з учнями молодшого і середнього шкільного віку.

1. Грушевський М. *Хто такі українці і чого вони хочуть*. – К.: Знання, 1991. – 240 с.

2. Грушевський М. *Про українську мову і українську школу*. – К.: Веселка, 1991. – 46 с.

3. Дзерович Ю. *Педагогіка*. – Львів: Накл. Греко-католического Богосл. Академії, 1937. – 240 с.

4. *Національна програма виховання дітей*

та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2005. – № 4 (5). – С. 6 – 30.

5. Русова С. *Краєзнавство в народній школі // Шлях виховання й навчання*. – 1933. – Кн. 1. – С. 25 – 33.

6. Сухомлинський В.О. *Роки дитинства // Вибрані твори в п'яти томах*. – К.: Рад. школа, 1977. – т. 3. – С. 99 – 279.

7. Ушинський К.Д. *Избранные педагогические произведения*. – М.: Просвещение, 1968. – 510 с.

8. Франко І. *Галицьке краєзнавство // Зібрання творів: В 50-ти т.* – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 116 – 150.

9. Юцишин І. *Географія як предмет навчання й виховання в народних школах // Шлях виховання й навчання*. – 1933. – Кн.1. – С.13 – 25.

Марія Чепіль, доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри педагогіки

Дрогобицького державного педагогічного університету

ім. І. Я. Франка

Любов Прокопів, кандидат педагогічних наук, професор, заступник директора

Педагогічного інституту

Прикарпатського національного університету

ім. Василя Стефаника

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ II ПОЛОВИНИ ХХ ст.

У статті висвітлено компоненти, зміст та критерії педагогічних здібностей, розкрито досвід роботи з педагогічно обдарованою молоддю у педагогічних вищих навчальних закладах України упродовж другої половини ХХ ст.

Постановка проблеми. Здібності до педагогічного спілкування, педагогічного впливу, найкращої реалізації покликання вчителя набувають надзвичайно великого значення в епоху інформативного суспільства. Саме тому у вищих педагогічних навчальних закладах першочерговим завданням є не стільки підготовка спеціаліста з певного фаху, скільки навчання і виховання майбутнього вчителя до роботи з дітьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом особистість студента, його обдарування, шляхи і форми їх виявлення на різних етапах розвитку суспільства постійно були і є предметом пильної уваги вчених – істориків, філософів, соціологів, педагогів і психологів. Їх вивчали Е. Бріджмен, Е. Вудьярд, Дж. Рензулі,

Е. Торнадайк, Е. Торренс та ін. Серед українських науковців виділимо О. Антонову, В. Моляко, О. Музику, В. Роменця, Л. Чорну й ін.

Виклад основного матеріалу. Серед видів обдарованості варто виокремити обдарованість педагогічного характеру. Сам по собі такий вид обдарованості ще не є загальноприйнятим. Переважно обдарованість вбачають у галузі науки, техніки, мистецтва, навіть спорту. Водночас, проблема вивчення природи обдарованості людини (не тільки майбутнього вчителя), співвідношення різних видів обдарованості дуже складна, бо може бути джерелом певних конфліктних ситуацій. Так, дослідники вже звертали увагу на те, що в процесі розвитку обдарованих особистостей виникають суперечності між високим рівнем здібностей і

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ II ПОЛОВИНИ XX ст.

іншими індивідуальними якостями, високою професійно орієнтованою мотивацією і відсутністю відповідних умов для самореалізації. Окреслені конфліктні ситуації можуть мати негативні наслідки у процесі виявлення та розвитку обдарованої особистості саме у наш час, коли людина постає перед свободою вибору.

Показовими з цього погляду є наслідки проведеного нами анкетування, серед студентської молоді Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, коли перед молодими людьми було поставлено запитання про те, яким чином можна досягнути успіху в житті. З'ясувалося, що 62 % опитаних надають перевагу реалізації власних здібностей та професіоналізму, 34 % – матеріальному становищу, що сприяє реалізації професійних уподобань, 53% – вихованню дітей на своїх життєвих принципах.

Це дає підстави стверджувати, що в основі формування у студентської молоді уявлення про успіх у житті є ідеологія розвитку власних здібностей та обдарувань. Звертає на себе увагу те, що у відповідях на питання згаданої анкети респонденти не надавали переваги одній якості, а майже однаковою мірою вважали необхідними і професіоналізм, і реалізацію власних здібностей, і, нарешті, що для нас особливо важливо, виховання дітей на своїх життєвих принципах. А останнє і є намаганням проявити ту педагогічну обдарованість, про яку вже йшлося.

Виходячи із вищесказаного метою статті є аналіз факторів, які впливають на розвиток педагогічних здібностей, обдарувань майбутніх учителів включно з методикою їх виявлення та розвитку у студентів вищих навчальних закладів України упродовж другої половини XX ст.

Так дослідниця О. Антонова стверджує, що педагогічні здібності передбачають відповідну спрямованість особистості (світоглядну, політичну, моральну), ділові якості (педагогічні уміння, навички, досвід), риси характеру (вміння спілкуватися, емоційна врівноваженість). Серед характеристик особистості педагога, без яких педагогічні здібності не зможуть набути ефективного розвитку, науковець виділяє спрямованість людини на педагогічну діяльність, мотивацію до творчості, наполегливість на шляху до самовдосконалення [4, 74].

“Український педагогічний словник” дає визначення педагогічних здібностей як “сукупності індивідуально-психологічних особливостей особистості, які сприяють успішності педагогічної діяльності: комунікативність, перцептивні здібності, динамізм особистості,

емоційна стійкість, оптимістичне прогнозування, креативність тощо” [1, 135].

Педагогічна обдарованість включає якісно своєрідне поєднання *педагогічних здібностей, мотивації та свідомої професійної спрямованості особистості, що дозволяє досягти успіхів у творчій педагогічній діяльності*. Існують різноманітні думки щодо змісту та критеріїв педагогічних здібностей. На наш погляд, задатки до педагогічної обдарованості закладені природою, однак на її формування впливає мікро- і макросередовище. Запорукою педагогічної обдарованості студентів є органічне поєднання самовідданої любові до дітей, глибоке знання навчального предмета і високий рівень розвитку здібностей.

Серед провідних напрямів роботи з педагогічно обдарованою молоддю визначаються такі: довузівський, аналітико-інформаційний, науково-дослідницький, професійно-педагогічний, художньо-естетичний, фізично-оздоровчий

Загалом особистість студента, його обдарування, шляхи і форми їх виявлення на різних етапах розвитку суспільства постійно були і є предметом пильної уваги вчених – істориків, філософів, соціологів, педагогів і психологів. Їх вивчали Е. Бріджмен, Е. Вудьярд, Дж. Рензулі, Е. Торнадайк, Е. Торренс та ін. Серед українських науковців виділимо О. Антонову, В. Моляко, О. Музику, В. Роменця, Л. Чорну й ін.

Вищезгадана проблема була у центрі уваги практиків і теоретиків педагогіки упродовж другої половини XX ст.

Незважаючи на всілякі труднощі економічного і політичного характеру, вплив офіційної ідеології, все ж було накопичено певний творчий доробок у справі підготовки обдарованої молоді до здобуття педагогічної професії.

Уже на початку 60-х рр. XX ст. певну увагу було приділено організації прийому у педагогічні навчальні заклади. У процесі відбору майбутніх педагогів почали брати участь не тільки педагогічні інститути, а й різні громадські організації, органи народної освіти. Мета полягала в тому, щоб відібрати на навчання до педагогічних закладів молодих людей, які мають нахил до роботи з дітьми, надавати їм постійну допомогу в підготовці до вступних екзаменів. Однак, на наш погляд, під час відбору до педагогічних ВНЗ обдарованої молоді не завжди враховувались здібності до педагогічної професії. Враховувались цільові скерування, які не завжди засвідчували наявність педагогічних здібностей. Одним з факторів відбору молоді до педагогічних ВНЗ була належність до партійних та комсомольських

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ II ПОЛОВИНИ ХХ ст.

організацій, навіть успіхи у спорті чи художній самодіяльності. Але, незважаючи на певні негативні впливи, які не могли не відбиватися на всій роботі вищих навчальних закладів, у тому числі і на системі вступних іспитів, все ж треба визнати, що вже тоді, наприклад, зверталася увага на залучення до навчання у педагогічних ВНЗ сільської молоді, для чого створювалися підготовчі курси, практикувалося проведення педагогічних консультацій [6, 109].

Цікавим у цьому плані, на наш погляд, є досвід Полтавського педінституту, де була створена комплексна система раннього профвідбору майбутніх абітурієнтів. Там, починаючи з 1974 року, було розроблено і реалізовано програму “Учитель”. Сутність її полягає насамперед у залученні до вчительської діяльності педагогічно обдарованої молоді. У цій експериментальній програмі було внесено додаткові принципи психодіагностики особистості: гармонії, незалежних експертів, комплексності, лонгitudності [3, 117–118].

Досвід Полтавського педагогічного інституту, який вже був неодноразово описаний, має не лише практичне, але й теоретичне значення, що нас насамперед і цікавить у зв'язку із темою дисертаційного дослідження. Саме в плані вирішення питань специфіки педагогічної обдарованості варто ще раз звернутися до згаданого досвіду, який в останні роки, як нам здається, виявився несправедливо забутим. Однак саме в теоретичному плані дуже важливо усвідомити концептуальні підходи, які були покладені в основу програми “Учитель”. Тут перш за все панував принцип гармонії, який полягав у аналізі і врахуванні цілісних рис особистості майбутнього вчителя загалом та її складових характеристик [3].

Для повної об'єктивності впроваджувався принцип незалежних експертів, коли характеристика особистості складалася кількома незалежними дослідниками (перш за все – кращі вчителі, а також представники органів народної освіти та громадських організацій).

Примарна комісія вирішувала питання про зарахування абітурієнтів на основі шкільної та психодіагностичної характеристик, оцінок експертної комісії, оцінок екзаменаційної комісії. Важливо підкреслити, що психолого-педагогічні спостереження проводилися не лише під час вступних іспитів, а часто задовго до них. Так здійснювався принцип лонгitudності, який полягав у послідовній систематичній психодіагностиці учнів, наприклад, VIII – X класів – слухачів факультативу “Юний педагог”.

Додамо, що такі спостереження проводилися і надалі – серед студентів педінституту і навіть молодих учителів, що працювали у школі перші три роки. Останнє має принципове значення, бо дає можливість робити висновки про наявність чи відсутність педагогічної обдарованості не лише в результаті короткої співбесіди, але й упродовж довготривалого спостереження.

У сучасних умовах, коли значно зростає увага до проблем розвитку сільської школи і до відповідної підготовки вчителів для неї, вкрай необхідно враховувати той позитивний досвід, який вже був накопичений у попередні десятиліття в українській освіті. Ось чому система “школа-педагогічний інститут”, яка успішно функціонувала у 70 – 80-х рр. ХХ ст., заслуговує на пильну увагу. Там увага концентрувалася на розв'язанні певних завдань, а саме: на теоретичному обґрунтуванні методики, організації й удосконаленні факультативу “Юний педагог” для різновікової групи учнів загальноосвітньої восьмирічної і середньої школи; методиці діагностики педагогічних здібностей школярів, спільної роботи педагогічного ВНЗ й органів народної освіти заради цільового набору в інститут здібної до педагогічної діяльності молоді. Для досягнення цієї мети було визначено основні вимоги до педагогічної професії і чинники придатності до неї, розроблена структура психологічної готовності [3].

Зрозуміло, що тодішні умови не могли не накласти свій відбиток на змістовій стороні факультативу “Юний педагог”. Сьогодні не може викликати подиву те, що на першому плані там стояло “формування основ комуністичного світогляду й атеїстичне виховання”, “виховання комуністичного ставлення до праці; розширення політичного кругозору”, “виховання комуністичної моральності” тощо. Такі гасла були, на жаль, загальнообов'язковими, і їх відсутність могла поставити під сумнів саму ідею виявлення і розвитку педагогічної обдарованості молоді, її підготовки до навчання у педагогічних ВНЗ. Більш вагомим був не ідеологічний, а суто професійний підхід до зазначеної проблеми. З цього погляду принциповим була підготовка до свідомого вибору професії, розвиток пізнавальної активності і культури розумової праці, основ естетичної і фізичної культури, розвиток художніх здібностей тощо.

Ініціатива полтавців із проблем раннього виявлення і відбору педагогічно обдарованої молоді, розвитку її педагогічних здібностей знайшла підтримку в колективах Криворізького, Луцького, Тернопільського, Київського та інших педінститутів.

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ II ПОЛОВИНИ XX ст.

Отож, незважаючи на те, що на змістовному рівні у процесі роботи з обдарованою молоддю (наприклад, зі старшокласниками, які вирішили пов'язати своє життя з педагогічною професією) відчутно віддзеркалюються ідеологічні стереотипи, властиві певному часу, досвід Полтавського педагогічного інституту та й інших ВНЗ педагогічного спрямування України має бути використаний і на сучасному етапі. Він має доповнити комп'ютерні методики, тестування тощо. Погодьмося, дуже важко з'ясувати готовність молодшої людини стати педагогом лише на основі її почасті випадкових відповідей на питання анкети, запропонованої на вступних іспитах.

У другій половині 80-х рр. XX ст. розпочався період пошуку нових форм і методів професійно-педагогічної освіти студентів. Поступово відбуваються зміни в структурі навчальних планів педагогічних інститутів. Зокрема, у деяких з них були відкриті кафедри педагогічної майстерності, які внесли істотні зміни у процес підготовки вчителів. На превеликий жаль, предмет "Основи педагогічної майстерності" наприкінці XX ст. майже непомітно зник із навчальних планів педагогічних інститутів та університетів.

На наше глибоке переконання, це було помилкове рішення, яке, без сумніву, має бути виправлене в найближчий час, бо саме там створюються умови для розвитку і вдосконалення педагогічної обдарованості студентів. Педагогічні здібності проявляються головню не стільки в процесі механічного вивчення тих чи інших навчальних курсів (з наступним репродуктивним відтворенням набутих знань під час іспитів, тестування тощо), скільки в процесі живого спілкування "викладач – студент" (курс "Педагогічна майстерність"), а надалі "студент", потім "вчитель – учень" (педагогічна практика і безпосередня праця в школі). Принцип діяльнісного підходу має пряий стосунок до процесу виявлення й удосконалення педагогічної обдарованості студентів, бо і теорія, і практика свідчать, що лише у процесі безпосередньої діяльності відбувається становлення особистості як педагога.

Проблема підготовки молоді для здобуття педагогічної професії, методичні підходи до виявлення здібних до педагогічної професії молодих людей не втратили своєї актуальності і в останнє десятиліття, коли українська вища школа отримала можливість розвиватися на основі власних надбань і традицій. Так, на початку 90-х рр. XX ст. у республіці діяли факультети майбутнього вчителя, педагогічні класи, школи

юного педагога. Вищим навчальним закладам дозволено, за погодженням із Міністерством освіти прирівнювати випускні іспити на атестат зрілості професійно орієнтованої молоді до вступних. Деякі педінститути (Київський імені М. Драгоманова, Уманський та ін.) зараховували без вступних іспитів випускників загальноосвітніх шкіл, яким видавались рекомендації вчителів-новаторів ("за довірою").

За рішенням приймальної комісії Івано-Франківський педінститут (з 1992 р. – університет) приймав до ВНЗ без вступних іспитів випускників педучилищ, які одержали дипломи з відзнакою, але лише з тих педучилищ, з якими було укладено договір, де члени екзаменаційної комісії вищого навчального закладу брали участь у прийомі випускних іспитів учнів педучилищ [5].

При педагогічних інститутах відкривалися Малі академії наук, факультети довузівської підготовки. Однією з ефективних форм роботи з обдарованою молоддю стало заснування ліцеїв, шкіл-лабораторій при педагогічних інститутах та університетах. Вони почали організовуватись з 90-х років XX ст. при ВНЗ з метою залучення обдарованої молоді до навчання у вищих навчальних закладах. Серед них заслуговують на увагу ліцеї на базі ВНЗ (Донецького державного університету, Київського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова), а також такі ліцеї: Полтавський, Чернігівський, Сумський, Ніжинський, Рівненський [2].

Поряд з гімназіями та ліцеями, великі можливості для виявлення і розвитку педагогічних здібностей школярів та студентів педагогічних ВНЗ надавала самоосвіта. Ще не починалися розмови про Болонський процес, але життя вимагало від майбутніх фахівців більш глибокого і свідомого ставлення до своєї професії. Раніше також ніхто не заперечував проти важливості цього напрямку в навчально-виховному процесі, але умови інформаційного суспільства, коли знання у будь-якій галузі потребують оновлення чи не кожні десять років, стало зрозумілим, що прожити усе життя лише зі знаннями, одержаними колись у студентські роки, неможливо. Сказане має пряий стосунок до професії вчителя, який не тільки сам має бути відкритим для одержання і використання будь-яких інноваційних технологій, але й готувати своїх учнів до постійного саморозвитку, самовиховання і самоосвіти. Психологічна і професійна готовність до такого напрямку діяльності є одним із найважливіших компонентів педагогічної обдарованості.

Цікавою для нашого дослідження була робота

